

ELSŐ FEJEZET

Istennők, mint belső képek

Ann barátnőmnek egyszer egy beteg csecsemőt tettek a karjába, egy ún. „*blue baby*”-t, elkékült babát, aki súlyos szívhibával született. Ahogy Ann magához szorította a kis csomagot, és a kislány elkékült arcát nézte, valami nagyon erős érzelmi felindulás fogta el. A mellcsontja alatt szinte fizikai fájdalmat érzett, s közte és a baba között másodpercek alatt megmagyarázhatatlan kapcsolat jött létre. Ann ezt követően rendszeresen meglátogatta a csecsemőt, hogy amíg csak lehet, fenntartsa ezt a kapcsolatot. Sajnos, a kislány nem élte túl a szívműtétet. Csupán néhány hónapot élt, Annben mégis mély nyomot hagyott, mert amikor először a kezébe vette, a csecsemő – és valamiért éppen ez a csecsemő – egy benső, érzelmekkel telített *imágót* (képet, képzetet) érintett meg Ann lelkében.

Anthony Stevens azt pszichiáter és szakíró egy Athén melletti árvahazban a kora gyermekkori kötődéseket vizsgálta. Megfigyelései szerint az, ami egyes gondozónők és egyes kisbabák között érzelmi síkon kialakul, megegyezik Ann élményével. Stevens azt tapasztalta, hogy bizonyos babák és bizonyos gondozónők különösen erős vonzást gyakorolnak egymásra, s ha ez kölcsönös, olyan érzelmi kötődés jön létre, amely az „egymásba szeretés” jelenségéhez hasonlítható.

Stevens megfigyelései mintha cáfolnák azt az elméletet, hogy a szeretet lassan, fokozatosan, a szoptatás és gondozás során alakul ki. Azt kellett ugyanis tapasztalnia, hogy a csecsemők jó egyharmada éppen egy olyan nővérkével alakított ki különleges kapcsolatot, aki alig vagy egyáltalán nem foglalkozott vele a szokásos ápolási feladatok során. Viszont ha a sajátos kötődés létrejött, kivétel nélkül minden gondozónő törődni kezdett az „ő” csecsemőjével, s nem csak azért, mert az viszonzta vonzódásukat, hanem azért is, mert a gyerek „kikövetelte” magának a „saját” gondozónőjét, például azzal, hogy nem engedte, hogy más ellássa.¹

Némely anya erős kötődést érez gyermeke iránt abban a pillanatban, hogy megszülte. Amint a hasára teszik, vagy a kezébe veheti a tehetetlen, törékeny kis testet, fölébred oltalmazó ösztöne, és mélységes gyengédséget és szeretetet érez iránta. Azt mondhatjuk, hogy ezeknél a nőknél az újszülött életre kelti az anya-archetípust, míg más asszonyokban ez jóval később, akár a baba nyolc-kilenc hónapos korára fejlődik csak ki.

Ha egy nőben a gyermeke megszületésekor nem aktivizálódik az anya archetípusa, többnyire maga is érzi, hogy valami nem úgy történt, mint a többi nőknél, hogy nem érzi azt, amit pedig más gyermekek vagy kicsiny állatok jelenlétében már érzett. Ilyenkor a gyerek is nélkülözi: nélkülözi azt az életfontosságú kapcsolatot, melyre aztán egy életen át mindig vágyódni fog. Ez a soha létre nem jött kölcsönös vonzalom utáni vágy (melyet, mint láttuk az árvaházi példán, nem csak a gyerek biológiai anyja tölthet be), még felnőtt korában is kínozhat valakit. Egy női csoportban együtt voltam egy negyvenkilenc éves nővel, aki sírt, amikor az anyja haláláról beszélt, mert most már végleg fel kell adnia a reményt, hogy egy ilyen kapcsolat valaha létrejöjjön.

Az „anya” csak egyike a „beprogramozott” archetípusoknak, belülről meghatározott szerepeinknek.

Az anya őstípusa Démétér, a leánygyermeké Perszephoné, a feleségé Héra, a szeretőé Aphrodité, a nővére Artemisz, a hőst oltalmazó stratégiáé Athéné és a házitűzhely őrzőjéé Hesztia.

C. G. Jung volt, aki bevezette a pszichológiába az archetípus fogalmát. Az archetípusok (vagy őstípusok) szerinte a kollektív tudattalanban meglévő „ösztönös viselkedési alapminták”. A kollektív tudattalan pedig a tudattalannak az a rétege, amely nem individuális, hanem általános természetű, azaz olyan viselkedésmódokat hoz létre, és olyan tartalmak vannak, melyek az egész világon, minden kultúrában többé-kevésbé azonosak.² A mítoszok és mesék is olyanok, mint az álmokban megjelenő archetipikus képek. Az emberiség minden tagjában meglévő közös minták miatt a különböző kultúrák népmeséi és mítoszai nagyon hasonló elemekre épülnek. Ezeket az archetípusokat már megszületésünkkor hordozzuk, erősen befolyásolják viselkedésünket, és azt is, hogy miképpen reagálunk embertársaink viselkedésére.

AZ ISTENNŐK: ARCHETÍPUSOK

Valamikor, az iskolában hallottunk az olümposzi istenekről és istennőkről, láttuk a róluk készült szobrokat, vázaképeket, vagy legalábbis ezekről készült fényképeket. A rómaiak is ugyanezeket az isteneket tisztelték, de más néven, latinul szólították meg őket. A görögök egyébként nagyon is emberi tulajdonragokkal ruházták föl isteneiket: „antropomorf”, ember formájú isteneket imádtak, akik „földi” érzelmeket tápláltak még egymás iránt is. Ismerősek ezek az istenalakok, mert archetipikusak, azaz: azokat a lét- és magatartásformákat testesítik meg, melyeket valamennyiünk közös, kollektív tudattalanjában is felfedezni vélünk.

Az istenalakok között is a tizenkét olümposzi a leghíresebb: eredetileg hat férfi és hat nőalak, nevezetesen Zeusz, Poszeidón, Hádész, Apollón, Árész, Hephaisztosz, valamint Héra, Hesztia, Démétér, Artemisz, Athéné és Aphrodité. A tizenkettek egyikét, Hesztiaát később a bor istene, Dionüszosz váltotta föl, s így a nemek aránya 7:5 lett a férfiak javára. A hat női archetípuson kívül szerepel ebben a könyvben Perszephoné is, Démétér leánya, kinek mítosza elválaszthatatlan az anyjától.

A hét istennőt három kategóriába soroltam, és pedig a szüzek, a sebezhető és az alkimista istennő kategóriájába; ez utóbbit Aphroditének tartottam fenn. Mindegyik csoport tagjaira sajátos tudati jelleg, viselkedésmód és késztetés jellemző. Eltérő a kölcsönös kapcsolatok iránti igényük, kapcsolataik súlya és tartóssága is, valamint az a mód, ahogyan a nekik fontos személyekkel szemben viselkednek. Ahhoz, hogy egy nő élete során képes legyen értelmes munkára, mély szerelem átélésére, hogy kreatív és érzéki legyen, minden kategória istennőinek hosszabb-rövidebb időre szót kell kapnia a lelkében.

A CSALÁDFA

Hogy jobban megismerjük az istennőket, lássuk, honnan eredtek, milyen kapcsolatokat tartottak fenn egymással – azaz: nézzük meg őket először is a maguk mitológiai közegében. Hésziodosznak kell köszönetet mondanunk, amiért „Az istenek születése”

(i. e. VII. század) című munkájában elsőként próbálta áttekinthetővé tenni és rendszerezni az istenvilág sokrétű hagyományait.³

Hésziodosz szerint kezdetben Khaosz, a tátongó üresség létezett. Belőle keletkezett először a Sötétség, majd Gaia, a Föld és Erósz. (Más mítoszok szerint Erósz – vagy Cupido, illetve Amor – Aphrodité fia.)

Gaia önmagából hívta létre Uranoszt, az Eget, majd párosodott vele, mert a szerelem, bárhogy is nevezzük, már akkor jelen volt a világban, és az Ég a Föld után vágyódott. Gaia e nászszorozatból világra hozta a százkezü hekatonkheireket, a titánokat és az egyszemű küklopszokat, valamint számos természeti istenséget, akik az olümposzi istenek szülei és nagyszülei voltak.

Hiába szülte azonban Gaia a gyermekeit, Uranosz sorra elrejtette és száműzte őket, s a földön nyüzsgő élet helyett csupán a nemzés aktusa létezett. Gaia végül megelégtelt a dolgot, ami szörnyű kínokat és szenvedést jelentett csak a számára, és gyermekeihez fordult segítségért. Senki nem mert szembezállni Uranossal a titánok közül, csupán Kronosz (a rómaiaknál Saturnus), a legfiatalabb, aki válaszolt Gaia segélykiáltására. Anyjától kapott sarlóval kezében meglegste apját, amikor az ismét közeledett Gaiához, nagy hirtelen lemetszette a nemi szervét, és bedobta azt a tengerbe. Ezt követően ő, Kronosz lett a leghatalmasabb.

Kronosz felesége titán testvére, Rheia volt, aki hat gyermeket szült; ők lettek az olümposzi istenek közül a legjelentősebbek, az „első generáció”: három nővér, vagyis Hesztia, Démétér és Héra, majd a három fivér; Hádész, Poszeidón és Zeusz.

Kronosz nagyon félt, hogy utódai majdan az ő uralmára törnek, amint ő is letaszította Uranoszt a trónusáról, s ezt megelőzendő megszületésük után azonnal elnyelte őket, és pedig anélkül, hogy akár egy pillantást is vetett volna rájuk. Így azt sem tudta, fiút nyelte vagy lányt.

Haraggal és bánattal telvén gyermekei sorsa láttán Rheia is felázadt: szüleihez, Gaiához és Uranoszhoz fordult segítségért, akik azt tanácsolták neki, hogy utolsó gyermekét Kréta szigetén szülje meg, s helyette egy pólyába bugyolált követ nyújtson át Kronosznak lenyelés végett. Rheia így is tett, s a kis Zeuszt titokban nevelték föl egy rejtkehelyen. Amikor felnőtt, rászedte apját, hogy sorra kiokádja testvéreit. A varázsszert, mely Kronoszt gyermekei ki-

öklendezésére kényszerítette, Métisz, az Ész istennője adta Zeusznak; az a Métisz, akivel később Pallasz Athénét nemzette. Zeusz hosszas harcot vívott Kronossal a hatalomért, de végül idősebb testvérei segítségével (akik születésük fordított sorrendjében kerültek elő apjuk bendőjéből, vagyis elsőként a bepólyált kő és utolsónak Hesztia) győzött, és ő lett a legnagyobb közöttük, istenek és emberek atyja.

A győzelem után a három fivér kockát vetett, és fölosztották a világot egymás között. Zeusznak jutott az ég, Poszeidónnak a tenger, Hádésznek a föld mélyén lévő alvilág. Noha a földet és az Olümposzt közös vagyonnak tekintették, Zeusz később erre a területre is kiterjesztette uralmát. A három nővér – Hesztia, Démétér és Héra – a görög vallás és társadalom patriarchális jellegének megfelelően semmiféle tulajdonnal nem rendelkezett.

Zeusz lett a következő istengeneráció apja; részben kalandjai következtében, részben pedig feleségének, a fenséges Hérának köszönhetően számos gyereke született. Ikergyermekének: Artemisznak és Apollónnak Létó, Kronosz testvéreinek leánya volt az anyja, Athénét Métisszel nemzette, Perszephonét Démétérrel, azaz saját nővérével, Hermészt, az istenek követét Maiával, egy szép hajú nimfával, míg Árészt, a hadak és a háború istenét, valamint a kovács Héphaisztoszt Héra szülte. Aphrodité „származásáról” kétféle mítosz is élt: Hésziodosz szerint már Zeusz előtt létezett, mert ahol Kronosz a tengerbe dobta Uranosz nemi szervét, ott kelt ki a habokból (ezt a jelenetet ábrázolja Botticelli híres képe, a *Vénusz születése*). A másik mese úgy szól, hogy Aphrodité anyja Deióné, Okeanosz és Téthüsz leánya volt (ez Homérosz verziója). Végül Dionüszosz anyja egy halandó nő, Szemelé volt, Kadmosz királynak lánya.

A könyv végén rövid „ki kicsoda” található, ahol áttekintést adok e meglehetősen bonyolult családfáról – a könnyebb tájékozódás kedvéért.

TÖRTÉNELEM ÉS MITOLÓGIA

A mitológia, ahonnan ezek a görög istenek kilépnek, az ősidők homályától a megismerhető történelemig fogja át a görögök művésze-

tét, filozófiáját, mindennapjait. Patriarchális ihletésű mondavilág ez, mely Zeuszt és a hősokeket dicsóíti, s a matriarchális társadalomban élő népek leigázását a győztesek szemszögéből mondja el.

Marija Gimbutas, a Los Angeles-i Kaliforniai Egyetem régész professzora az őskori európai civilizációról merőben más képet mutat be. Leírja, hogy a patriarchális társadalomnál mintegy huszonötezer évvel korábban a Mediterráneumban egy ősi anyajogú társadalom élt, melynek földdel és tengerrel összeforrott békés, megállapodott kultúrája és művészetszerető, egyenjogúságban élő népe volt.⁴ A sírokban talált leletek tanúsága szerint ezt az osztályok nélküli társadalmat egy északról és/vagy távoli keletről betörő félnomad indoeurópai nép igázta le. A hódítók mozgékonyak és harciasak voltak, értékrendjük központjában olyan férfias erények álltak, mint az erő, a bátorság és a harci ügyesség, és tökéletesen közömbösek voltak a művészetek iránt. Ideológiájuk nem a földhöz és a tengerhez, hanem az éghez kötődött.

A hódítók önmagukat természetesen felsőbbrendű népnek tartották, mert sikerült leigázniuk a Nagy Istennőt imádó régi telepesekeket. A patriarchális vallások előtti Nagy Istennőt hívei „telephelyétől” függően számos névvel illették – (Asztarté, Istár, Inanna, Nut, Izisz, Asztarót, Auxészia, Háthor, Nina, Nummu és Ningal) –, „halhatatlannak, változatlannak és mindenhatónak” tekintették, akinek volt ugyan szeretője, de csak a maga kedvtelésére, nem azért, hogy gyermekeinek apát adjon... Az apaság fogalmát még nem vezették be a vallásos gondolkodásba, és nem voltak férfi istenek.”⁵

Az indoeurópai inváziók egymást követő hullámai lassacskán a Nagy Istennő trónfosztásához vezettek. A különböző kutatók i. e. 4500 és 2400 közé teszik ezeknek az invázióknak a kezdetét.

A hódítók a maguk patriarchális kultúráját és harcias vallását erőszakolták rá a leigázott népekre. A Nagy Istennő feleség lett a győzők istenének oldalán, és alávetett szerepre kárhoztatták. Jelzőit és attribútumait elrabolták tőle, és a férfi istenségekre ruházták át. A mítoszokban egyszer csak felbukkan a megerőszakoltatás témája, vagy a Nagy Istennő szimbólumainak (pl. a kígyóknak) a megölése. A görög mitológia a Nagy Istennő egykori jelképeit és tulajdonságait – azaz hatalmát – számos istennő között osztja fel. Jane Harrison ókori régész és mitológiai kutató megállapítja, hogy a

korlátlan hatalmú anyaistennő kisebb, korlátozott hatalmú istennő-alakokká hullott szét, s mindegyiküket felruházták egy-egy jelképpel, melyek régen egyedül a Nagy Istennő szimbólumai voltak. Héra „kapta” a megszentelt házasság rítusait, Démétér a misztériumokat, Athéné a kígyókat, Aphrodité a galambokat, míg Artemisz a „vad dolgok úrnője” funkcióit és méltóságát.⁶

Az indogermán hódítók által letaszított Nagy Istennő sorsát – ahogy Merlin Stone megállapítja – a később fellépő héber, keresztény és iszlám vallás végleg megpecsételte. A középpontba az Atyaúrsten került. A női istenségek – a földi nőkkel egyetemben – meglehetősen háttérbe szorultak.

ISTENNŐK ÉS ARCHETÍPUSOK

A Nagy Istennő az élet teremtője és elpusztítója volt, tőle ered a termékenység – de a természet pusztító ereje is. A kollektív tudatalanban a Nagy Istennő archetípusa még mindig jelen van. Betegemben legalábbis gyakorta megéreztem hatalmas, pusztító jelenlétét. Egyik betegünk a pszichiátriai osztályon, Gwen, közvetlenül gyermeke megszületése után lett pszichotikus. Abban a meggyőződésben élt, hogy lenyelte a világot, hallucinációk gyötörték, és depressziós időszakai is voltak. Nyugtalanul járt-kelt a klinika társalgójában, büntudatos és levert volt, szemlátomást igen nyomorúságosan érezte magát. Valahányszor odaléptem hozzá, ezt mondta: „Felfaltam és elpusztítottam a világot”. Terhessége alatt az életadó Nagy Istennővel azonosult, a pszichózisban pedig a pusztítóval, akinek hatalmában áll megsemmisíteni saját teremtményeit. Meggyőződése, hogy ezt meg is tette, annyira elhatalmasodott rajta, hogy egyáltalán nem volt képes tudomásul venni azt a szívderítő tényt, hogy a világ még létezik.

Amint a Nagy Istennő hatalma is korlátlan volt, míg őt tisztelték, archetípusa is az összes többihez képest a legerősebb hatást gyakorolja. Ez abban nyilvánul meg, hogy irracionális félelmeket gerjeszt, és teljesen el tudja torzítani a tisztánlátást. A görög istennőknek kevesebb hatalommal kellett beérniük, mindegyik csak a saját birodalmáért volt „felelős”, és ennek megfelelő jogokkal rendelkezett. A földi nő pszichéjében is mérsékeltebb a görög isten-

nők archetípusainak ereje, mint a Nagy Istennőé: kevésbé csorbítják a realitásérzékét, és érzelmileg is kevésbé gyűrik maguk alá áldozatukat.

A hét istennő közül, akik a nő meghatározó, általános archetipikus mintáit reprezentálják, Aphrodité, Démétér és Héra befolyásolják a legmarkánsabban a viselkedést, talán azért, mert ők szorosabb rokonságban állnak a Nagy Istennővel, mint a többi négy. Aphrodité a termékenyítésben, Démétér az anyaságban, és Héra az ég királynéjának szerepében a Nagy Istennő kisebb hatalmú „utóda”. Erejük ugyan nem olyan átütő, mint az övé, mégis mindhárman jelentős ösztönerőket mozdítanak meg, melyek csaknem ellenállhatatlanul követelik jogaikat – amint azt a következő fejezetekben látni fogjuk.

Azoknak a nőknek, akiknek a lelkében e három istennő egyike jelentős hatalomra tett szert, meg kell tanulniuk, hogy ellenálljanak domináló archetípusuknak, mert ha nem teszik, az egész életvezetésüket károsan befolyásolhatja. Aphrodité, Démétér és Héra – akárcsak a nevüket viselő istennők a mitológiában – nem azzal törődnek, hogy a halandó nőnek vagy a halandó nő másokkal való kapcsolatának mi a legelőnyösebb lépés. Az őstípusok – akárcsak az istenek – időn kívül léteznek, és tökéletesen közömbösek a mi életünk és igényeink iránt.

A maradék négy istennő közül három szűz volt, ők: Artemisz, Athéné és Perszephoné az istenek második generációjához tartoztak (mind a háromnak Zeusz az apja), tehát még távolabb álltak a Nagy Istennőtől, mint a fenti három; archetípus-mivoltukban is kevésbé ellenállhatatlanok, s inkább a személyiségiegyeket befolyásolják, mint az ösztönkésztetéseket.

Ami Hesziát, a legidősebbet illeti, ő töltötte a leghosszabb időt Kronosz gyomrában, ő kapta az istennők közül a legtöbb tiszteletet, s ő az, aki teljesen kitért a hatalom útjából. Hesztia a nő spirituális oldalát képviseli, s minden földi nő igen bölcsen teszi, ha tiszteletben tartja őt.

GÖRÖG ISTENNŐK – MAI LÁNYOK ÉS ASSZONYOK

A görög istennők az ember képzeletvilágában több mint három-ezer éve élnek. A nő lényének modelljei vagy paradigmái ők, de viselkedési mintáik szélesebb skálán mozoghatnak, és több hatalommal is rendelkeznek, mint amennyi földi nőnek valaha is megadatott. Szépek és erősek.

Ezek az istennők nagyon különbözőek, mindegyiknek vannak pozitív és potenciálisan negatív tulajdonságai. Mítoszaikban föl-tárul, hogy mi volt fontos számukra, és mit tettek, s ez – jelképe-sen persze – sugallja, hogy mit tegyen az a nő, akinél egyik vagy másik őstípus áll az előtérben. Ha a lelkében több istennő is verseng a főhelyért, neki kell eldöntenie, hogy egy adott időpont-ban, életszakaszban melyiknek ad elsőbbséget, mert ha nem, ösztönei és vágyai hol erre, hol arra fogják ráncigálni.

A görög istennők, csakúgy, mint mi, apajogon szerveződő tár-sadalomban éltek, hiszen az eget, a földet, a tengert, de még az alvilágot is a férfiak uralták. Ehhez a realitáshoz minden istennő a maga módján alkalmazkodott, s vagy egyenrangú társként csatla-kozott a férfiakhoz, vagy távol tartotta őket magától, vagy vissza-vonult önmagába. Mindegyikük, akinek egy kapcsolat nagyon fontos volt, sebezhetővé, sérülekennyé vált, és a többieknél gyen-gébbnek bizonyult, hiszen a férfiak megtagadhatták tőle, amit szeretett volna, és még uralkodhattak is rajta. Az istennők visel-kedési mintái végül is bármely patriarchális kultúra életviszonyai között elképzelhetőek.